

UNITÁRIUS ÉLET

XIII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1959. FEBRUÁR HÓ

A békéről — őszinte lélekkel

„Atyámfiai, amik csak igazak, amik csak tisztességek, amik csak igazságosak, amik csak tiszták, amik csak kedvesek, amik csak jóhírűek; ha van valami erény és ha van valami dicséret, ezekről gondolkodjatok.” (Filippi 4:8.)

„Pál apostol ebben az igében azokra az erkölcsi valóságokra irányítja figyelmünket, amelyek az emberi nemzetségnek közös értékei. A keresztény hívő az igének eme értelme szerint nem zárkozhatik el és nem maradhat közömbös az egész emberiséget érintő erkölcsi kötelezettségekkel szemben. Az emberiség legnagyobb közös erkölcsi értéke a béke.”

Igy kezdődik a magyar protestáns és orthodox egyházak január 23-án tartott békenagygyűlésén elfogadott közös deklaráció. A deklaráció teljes szövegét a lelkipásztorok a szöszékről ismertetni fogják a hívők seregével. Ezúttal a nagygyűlésnek csak egyes kiemelkedő epizódjairól számolunk be. A budapesti református teológia dísztermében több száz lelkész jelenlétében D. dr. Vető Lajos evangélikus püspök nyitotta meg a békenagygyűlést. A nagygyűlés summáját ezzel a mondatral jellemezte: „Ne csak emlékezzünk, nézzünk előre is.” A nagygyűlés ünnepi szónoka Győri Elemér református püspök volt, kinek beszédét a református egyházi sajtó részletesen ismertette. Mi ezúttal csak pár mondatot idézünk a beszédből.

— Ma, mindenesetre, nemcsak a Szovjetunió oldalán haladó szocialista tábor országaiban, hanem a másik, kisebb fél táborában is elismerik és vallják, hogy a béke-mozgalom hatalmas történelmi erő, mely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy nem törhetett ki a minden eddig felülmúló, emberileg el sem képzelhető pusztítást jelentő harmadik világháború. — Ennek a nagygyűlésnek a célja a ránk váró feladatokra erőt gyűjteni. A békevágy mindenkién megvan, de ez nem elég. A béke megmaradásáért harcolnunk kell. Ez személyes kötelesség, de személyes jog is — mondotta. — Igen hosszúra nyúlnék a beszámoló, ha az összes hozzászólásokat akár csak névszerint is felsorolnók. Így ezúttal csak egy párat emelünk ki — szinte ötletszerűen.

Káldy Zoltán evangélikus püspök igen érdekesen fejtette ki, hogy a lelkipásztoroknak az igehirdetésen túl is sok mindent kell cselekedniük a béke megőrzéséért. Sok lelkész nálunk azzal fut el a békeszolgálat elől — mondotta Káldy püspök —, hogy a tiszta igehirdetés fontosságát hangsúlyozza. Állítom, hogy aki ma az aktuális etikai kérdéseket nem viszi be az igehirdetésbe — ezek között a béke kérdését is —, annak igehirdetése nem politikailag — mint sokan szeretnék feltüntetni —, hanem teológiailag hiányos.

Dr. Esze Tamás református egyházkerületi főgondnok, az egyetemes konvent világi elnöke arról beszélt felszólalásában, hogy az egyház és a lelkipásztorok a békeharcban és a békéért folyó küzdelemben ne elko-

pott egyházi zsargont használjanak, mert az hatástalan marad. „Érző szívvel, teljes emberi becsületességgel, nagyszerű nyelvünk szemléletességével egyszerűen, tények és példák megrázó erejével beszéljen minden őrtálló a maga helyén”

Dr. Kiss Ferenc Kossuth-díjas professzor, a Szabad Egyházak Tanácsának elnöke hozzászólásában hangsúlyozta, hogy békeszolgálatunkban Krisztus vérért kell adnunk a hívőknek. De ez ne mechanikusan történjen, mint a vérátömlesztés, mert ha szolgálatunkból nem sugárzik ki Krisztus ereje, nem csináltunk semmit.

Végül R. Filep Imre egyházi főjegyző hozzászólásából idézünk, aki Ferencz József főgondnok afiával vezette az unitárius lelkészek küldöttségét erre a békenagygyűlésre. R. Filep Imre a chicagói unitárius világkongresszus egyik megrázó jelenetét mondta el. Az Unitárius Világszövetség közgyűlésének utolsó napján a világszövetségben tömörült különböző egyházak lelkészei egy gyertyáról gyűjtötték meg fáklyájukat és vonultak fel a város utcáin, tüntetve a béke mellett, az ember testvériségéért. A béke-világmozgalom is egy ilyen gyertya, amelynek fényét és éltető melegét világnézetre és felekezetre való tekintet nélkül mindnyájunknak magunkévá kell tennünk, s a földkerekség minden népéhez keresztényi kötelességünk eljuttatni.

Beszámolóinkat fejezzük talán be a békenagygyűlés nyilatkozatának utolsó bekezdésével: „Ebben az esztendőben el kell érni, hogy a békeszolgálat minden lelkipásztornak, presbiternek, egyházi vezetőnek és hívőnek keresztény meggyőződéséből következzen, őszinte lélekkel vállalt feladata és bizonyágtétele legyen. Reménykedünk abban, hogy felhívásunk nem lesz pusztában elhangzó szó. Bizalommal várjuk, hogy az egyházi testületek és hívek megnyilatkozásokban, tanításokban, könyörgésekben, feladatvállalásokban, kezdeményezésekben és a béke megőrzéséért fáradozókkal való együttműködés készségében adnak választ nyilatkozatainkra. — Legyen dicsőség a békeség Urának, a Jézus Krisztusnak, most és mindenkor. Amen!”

S hogy hívek maradjunk címünkhöz, s őszinte lélekkel elmélkedjünk a béke kérdéséről, meg kívánjuk jegezni, hogy az unitárius és a szabadelvű keresztény mozgalom a maga 400 esztendő történetében élenjáró volt a haladás, a fejlődés, az emberiség eszméjének terjesztésében. Haladás, fejlődés és emberiség napjainkban szorosan összekapcsolódik a béke kérdésével, mert haladni, fejlődni és embernek maradni csak békében lehet. Egyházunkat parancsolólag kötelezi a múlt ennek szolgálatára. Pásztorok és hívők, egyházi vezetők és világiak vigyázzunk, hogy a béke magaslatos eszméjének munkálásában, terjesztésében, s a bizonyágtétevésben ezúttal is élen maradjunk, mert nagy a mi felelősségünk, s az utókor számonkérésétől senki sem menekülhet.

DR. JAKAB JENŐ

UNITÁRIUS SZEMMEL

A TUDOMÁNYOS AKADEMIA üléstermében ülünk január 13-án délután és unitárius szemmel, unitárius füllel és unitárius szívvel hallgattuk meg *Pirnát* Antal aspiráns, kandidátusi értekezése fölötti vitát, amelyben részt is vettünk.

Pirnát Antal értekezésének címe: „Az erdélyi szentháromságtagadók ideológiája az 1570-es években”. Tehát unitárius egyházunk történetének talán a legérdekesebb és legizgalmasabb korszakát tárgyalja. — *Pirnát* Antal fiatal magyar tudós, aki kitűnő adottságokkal rendelkezik. Eles szemmel látja meg a fontosat, kitűnően érzékeli és érzékelteti a kor lelkiségét és szellemi érdeklődésének tartalmát. Imponáló az anyagismerete és tiszteletreméltó az igazi tudósra jellemző alázata és hűsége a tárgyi igazság tényeivel szemben. Elfogulatlansága és értékítéleteinek mértéktartása mintaszerű. Nagy öröm és nagy élmény volt számunkra hallani, hisz egy nem unitárius ember is végre elfogulatlanul tud hozzájárulni ahhoz a történeti szellemi örökséghez, amelynek elsődleges örökösei mi vagyunk. Örömmel fokozta az a tény, hogy *Pirnát* Antal személyében egy fiatal marxista tudós erényeit dicsérhetjük. Tanulmánya egyházunk történetének egy eddig nagyobbára ismeretlen szakaszát tárgyalja. János Zsigmond fejedelem halálát követő aránylag rövid időszakot az 1570-es évek történéseit, hitelvi fejlődésünk vonalát ismerteti. Azt a korszakát életünknek, amikor a Báthoryak már mindent elkövettek az unitarizmus fejlődésének és terjeszkedésének megállítására. A polgárság azonban ebben az időszakban egyre nagyobb szerephez jut az egyház vezetésében és így a fejedelmi hatalom szándékai ellenére is van még ebben az időszakban az unitáriusoknak elegendő erejük ahhoz, hogy egyes külföldi szabadgondolkodóknak menedéket nyújtsanak, hitelvi fejlődésüket meggyorsítsák és olyan eredményeket érjenek el, amelyek az egész XVI. századi Európában páratlanul állanak.

Nagyon sajnáljuk, hogy lapunk és rovatunk kis terjedelme nem teszi lehetővé, hogy e tanulmánnyal részletesebben és „unitárius szemmel” elemzőbb módon szóljunk, így csak annak a véleményünknek adhatunk hangot, amelynek a Tudományos Akadémia kandidátusi vitaülésén én magam is hangot adtam, miszerint *Pirnát* Antal munkája egyházunk számára teológiai-, történeti szempontból is korszakalkotó, mert sok olyan kérdésre ad feleletet, amely eddig homályos volt előttünk. Pontosan tisztázza Dávid Ferenc teológiai koncepcióját és világosan mutatja meg azt a Sommer és Paleologus által képviselt hitelvi vonalat, amely a „dési egyezésben” (1638) reánk kényszerített „hivatalos” teológiával szemben, annak a modern unitarizmusnak szellemi alapja és gyökere, amely felvilágosultságában még ma is szinte páratlanul áll és él a maga nemében a kereszténység talaján és a világvallások exkluzív ortodoxiáival szemben.

A szélesalapú vitát *Klaniczay* Tibornak az irodalomtudomány doktorának és *Bán* Imrének az irodalomtudomány kandidátusának nagy gondnal és felkészültséggel megírt és felolvasott opponensi bírálatával kezdte be. A vitában az elnöklő *Trencsényi Waldapfel* Imre professzor, akadémiai tagon kívül még számosan vettek részt. Ki kell emelnünk *dr. Esze* Tamás kandidátusnak, a református egyház főgondnokának értékes felszólalásait, akinek mondanivalóját külön is hangsúlyossá tette az a körülmény, hogy az Erdélyen kívüli magyarországi unitarizmus történetének éppen ő a kutatója és munkálója, akinek ide-vágó munkássága éppen olyan értékű és jelentőségű mint a *Pirnát* Antalé. Elismeréssel kell szólnunk *Tolnai* Gábor professzorról, akadémiai levelező tagról is, aki *Pirnát* aspiráns vezetője volt és aki tanszékén lehetőséget nyújtott kandidátusi tudományos fokozata elnyerésére, az

erdélyi unitáriusok történelmi fontosságú eszmei fejlődésének megismeréséhez és eredményeinek feltárásához s ahhoz, hogy *Pirnát* Antal e kitűnő munkát elvégezhesse.

Reméljük, hogy műve mielőbb nyomatásban is megjelenik és az akadémiai vitában kifejezett óhaj szerint legalább egy idegen nyelven is kiadásra kerül, mert a mű tárgya a mi meggyőződésünk szerint is európai, sőt bizonyos értelemben világvilágviszonylatban is érdeklődésre tarthat számot.

R. Filep Imre

Gyülekezeteink életéből

PETHŐ ISTVÁN esperes püspöki helynökünk betegágyához elküldjük lapunk olvasóinak jó kívánságát. Reméljük, hogy jó erőben és egészségben minnél előbb újra munkahelyen köszönthetjük. — Egyben szeretettel köszöntjük családját új tagját a karácsonyi örömként született *Pethő Csillát*, kis unokáját.

KOZMA TAMAS teológiai hallgató az evangélikus teológiai akadémián és egyházunk teológiai intézetében is jeles eredménnyel tett eleget első félévi kollokviumi kötelezettségének. A teológiai intézet keretében megtartott prédikátorkepző tanfolyamon többen szorgalmasan hallgatják az előadásokat.

KOCSORD

Az egyik elmúlt vasárnapon *Filep Imre* egyházi főjegyző látogatta meg a gyülekezetet és ajánlotta a hívek szeretetébe egyházunk képviselőjében *Bajor János* lelkészt, aki karácsony előtt kezdte meg munkáját a gyülekezetben.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

Január 18-án *Bencze Márton* duna-tiszaközi lelkész volt a gyülekezet vendége. A délelőtti istentiszteleten szolgált, a délutáni evangélikáció keretében pedig „Amit az emberről tudnunk kell” c. tartott nagy érdeklődést kiváltó előadást. Febr. 2-án *Szász János* debreceni lelkész szolgált. A délutáni evangélikáció során „Preludium az európai vallásossághoz” c. tartott nagyszerű előadást. Az előadás során az utóbbi években föltárt régészeti felfedezések alapján vázolta fel az ókori Kelet vallási képét. Mindkét alkalommal a vendégeket *dr. Jakab Jenő* lelkész üdvözölte az egyházközség előjárósága nevében. Az evangélikációt követően szeretetvendégség volt. Első alkalommal a susány városrész, másodsor a tabáni és tarjáni asszonyok látták el a háziasszonyi teendőket.

DEBRECEN

Érdekes előadássorozat indult meg a debreceni templomban február 1-én „Az idők problémája és a problémák ideje” címen. Az előadássorozat célja, hogy napjaink időszerű kérdéseit a hit fényénél vizsgálja meg. A sorozat érdekességét az is növeli, hogy unitárius előadók kivül másvalású előadók is szerepelnek. Ezzel a ténnyel is ki akarják domborítani az unitárius lélek szabadelvűségét és azt, hogy ezek a kérdések nemcsak az unitárius, hanem minden felekezeti hívőnek közös problémáját alkotják. Az előadássorozat ünnepélyes megnyitóján *R. Filep Imre* egyházközi főjegyző tartott evangélikációt, amelyen a szépszámu közönség soraiban *dr. Regős Gyula*, rk. kanonok, *dr. Kiss Sándor*, ref. egyházkerületi levéltári igazgató is jelen volt.

A következő három előadás: február 15-én *dr. Végházi István* főrabbi „Emberség és embertelenség”; március 1-én *dr. Regős Gyula* rk. kanonok „... és a földön békesség”; március 15-én pedig *dr. Varga Zsigmond* ref. teol. akadémiai dékán „Hit és tudás” című előadása lesz.

FÜZESGYARMAT

Január 16-án volt az idei első evangélikáció. A fűtött imaházban *Kelemen Miklós* lelkész ismertette evangélikációjában az Úr és az ember ótestamentumi szövetségének tényeit s felhívta hívei figyelmét ennek mai követelményeire. Az összejövetelt *Sári József* Dávid Ferencről tartott felolvasása tette változatossá. A dévaványai társegyházközségben az imaház tetőzetének megjavítása és a kerítés felállítása az ottani atyafiak ezévi legnagyobb gondja. *Pesztránkszki Sándor* gondnok a drót és faanyagot beszerezte, s az idő enyhültével elvégzik a fenti munkálatokat. A gyulai szórványban január 13-án, 70 éves korában meghalt *Megyelka Béla*. Az erejében aláhanyatlott és magára maradt atyámfia a Szociális Otthonban élt. Amíg egészségi állapota engedte, az egyházi teendőket végezte, széthordta az „Unitárius Elet”-et és istentiszteletre hívta ottani híveinket. Karácsonykor betegágyában vette magához az úrvacsorát. A kirácsi gyülekezet és a Szociális Otthon lakói részvétele mellett helyezték örök nyugalomra. Emléke legyen áldott, pihenése csendes.

Az evangélium fényénél...

„És ha a te jobb kezed botránkozott meg téged, vágd le azt és vedd el magadtól: mert jobb néked, hogy egy vesszen el a te tagjaid közül, semhogy egész tested a gyehennára vettessék.”
Máté 5. r. 30. v.

Súlyos az ítélet, melyet Jézus a megbotránkoztatások elkövetéséért mond. Megválni legjobb segítő társunktól, jobbik kezünktől, legalább annyit jelent, hogy fél emberekké váltunk. S csak súlyosbítja az ítéletet, hogy ezt nem külső hatalom, megalkuvásra készítő erőszak végzi el rajtunk, hanem magunknak kell végrehajtánunk.

Vajon miért ilyen szigorú Jézus a hegyi beszéd tanításában? Bűnéket és sántákat, gutaütötteket és belpoklosokat, vakokat és némákat gyógyított meg s adta vissza, fél emberségük gyötrő keservei után, teljes emberi mivoltukat. — Önmagával kerülhetett ellentétbe? — Nem, erről szó sem lehet. Teljes egység és tökéletes harmónia vezette életét, irányította cselekedeteit és tanításait. Bár néha életet ment az amputáció, a beteg testrészt kivágása, de itt nem erről van szó.

A kéz, a láb, a szem, a fül vagy a nyelv, vagy bármelyik testrészünk, sőt egész testünk csak végrehajtó eszköz. Egyik sem munkálkodik önállóan, a maga elhatározásából. Van egy irányító központ az érzés és gondolat mélységeiben s ennek a központnak láthatatlan erői indítják el ilyen vagy olyan cselekvésekre, látható és érzékelhető formában, a végrehajtó tagokat. Hogy kezünk üt vagy simogat, hogy szemünk csak néz vagy lát is, hogy könnyes vagy vidám, hogy lábunk elindul vagy „földbe gyökerezik”, hogy nyelvünk imádkozik vagy átkozódik, az a gondolat és az érzés állapotától függ. Vannak emberek, akik néha le tudják győzni külső megjelenési formáját e belső, láthatatlan központ állapotának, de ez nem mindig sikerül.

Emberi törvény mértékével mérve csak akkor vannak felelősségre, ha nyilvánvalóvá válnak, látható formában megjelennek cselekedeteinknek rossz következményei. Az isteni törvény mérlegén mérve azonban, felelősségünk már ott megkezdődik, amikor kártékony érzéseink, gondolataink megszületnek és elindulnak. Ezredéves törvénykezési mód szerint levágták a tolvaj kezét, mellyel lopott, de nem valószínű, hogy ezzel annak a bizonyos belső központnak, a megbotránkozásokat kiváltó érzéseit és gondolatait is amputálták. A lelkiismeret szava nagy segedelem ilyenkor. Példák ezrei bizonyítják, hogy sok bűnöst elvezetett már a lelkiismeret szava a feloldó vallomáshoz, s úgy érezte utána, hogy sikerült eltávolítania magából a megbotránkozató rosszat.

Isteni és emberi törvény mértékével mérve a jó és igaz megszüli a szépséget és a harmóniát; a rossz kiváltja a megbotránkozást, eredményezi a kárhozatot; a jónak és a rossznak a keveredése pedig diszsonanciát teremt életünkben. S mert jóra, szépre, nemesre, igazra és harmónikus életre törekszünk, ezért kívül és belül, a láthatókban és a láthatatlanokban ki kell vágnunk magunkból a megbotránkozató rosszat. S ezt az amputációt, ahogy Jézus mondta, elsősorban magunkon kell elvégeznünk.

HUSZTI JÁNOS

ALEXIUS a Szovjetunió orthodox egyházainak pátriárchája január 7-én az orthodox naptár szerint megünnepelt karácsonyi ünnepek alkalmából a világ népeire a béke ügyében felhívást intézett. E felhívást a moszkvai rádió is közvetítette. A moszkvai karácsonyi istentiszteleteken nagyszámú hívő sereg vett részt, amint erről a nyugati egyház sajtóbeszámolóik is hírt adnak.

JORDANIÁBÓL KIUTASÍTOTTAK az örmény gregoriánus egyház egyik püspökét és hat papját — részben amerikai, részben libanoni állampolgárokat —, akik továbbra is fenn akarták tartani egyházuk lelki kapcsolatait a Szovjetunió Örmény autonóm köztársaságában, Etsmiadzinban székelő örmény gregoriánus egyház katólikoszával.

HALOTTAINK

DR. BÖLÖNI ANDRASNÉ

Eltávozott körünkől dr. Bölöni Andrasné, szül. Nagy Panna. Férje a hűséges hitvest, két fia a minden áldozatra kész, pótolhatatlan édesanyját gyászolják benne; Nagy Sándor atyánkfia pedig igaz testvérét. A budapesti egyházközség egyik erősségét, lánglelkű presbiter-asszonyát, példaadóan buzgó és lelkiismeretes szolgálattevőjét siratja elhalálózásával. Az ürmösiek levélben juttatták kifejezésre együttérzésüket és bánatukat, amelyet távozása fölött éreztek annak a meleg szívnek és szerető léleknek, aki példaadóan hű gyermeke volt szülőfalujának, népének, egyházának. Velünk együtt siratják benne az igaz jó barátot és lelki testvért, akinek a szíve mindig tárva volt, ha valakinek támaszra, segítségre volt szüksége.

Emlékezetünkben, kezének munkájában, lelkének meleg szeretetében és izzó, színes egyéniségének erejében, örökké élni fog!

BOTÁR IMRE

A magányosan élő fenyő, a szórványunitárius élő szobrát rajzolta meg reá való emlékezésképpen Filep Imre temetési beszédében. Botár Imre édesapja példaadásához híven, nevelőmunkája mellett egyháza múltjának kutatására szentelte életét.

A történelem tanára nemzedékeket nevelt az igazi hazafiság szellemében, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, tanári oklevelének megszerzése ötvenesztendő fordulóján, aranydiplomával tüntette ki. Szolnoki és kaposvári diákjainak szeretete kísérte el a sírig.

Történetírói munkásságát majd méltatni fogjuk. Megírta és kiadásra vár Szolnok városának a története. Az unitárius egyház történetét kutatta a nyugalomban töltött évek idején. Kéziratban megírt nagy összefoglaló műve a XVII. század első tizedéig vázolja fel egyházunk múltját. Ferencz József társaságában David Ferencről írtak életrajzot.

Emlékezetét örökre megőrizzük. Özvegye, fiai és unokái gyászában őszinte együttérzéssel osztozunk.

WERESS ÁKOS

Érzékeny veszteség érte unitárius közösségünket, Weress Ákos egyházköri tanácsos, budapesti presbiter afia váratlan halálával. Családot nem alapított, szívének melegét hozzátartozóin kívül, szélesebb közösség: unitárius ifjúságunk népes taborának tagjaival osztotta meg. Ösztönös nevelő lélek volt. A fegyelmező szeretet szelíd hatalmának varázslatos kulcsával nyitogatta, különösen a serdülő korban bizalmatlanul elzárkózó gyermekszívek titokzatos závarait. Szeretettreméltó egyéniségéből jóság, megértés és a tiszta lelkek derűs öröme áradt. Szent szomjúság égett szívében a zeneművészet szépségei iránt. A zongorajátékot maga is gondos szeretettel művelte. Egyházunk zenei életének fejlesztésére kidolgozott tervei voltak. Elnémult hangszere, elnémult jóságos szívének dobbanása is. Méltán illenek fejfájára a halálon túlmutató költői igék: „Ifjú szívekben élek!”

Hozzá tartozóinak fájdalmát enyhítsék azok a vigasztaló igék is, melyet Bencze Márton lelkész idézett az ő ravatalánál: „Boldogok a halottak, akik az Úrban halnak meg... az ő cselekedeteik követik őket.” (Jel. 14. r. 13. v.) Áldás volt élete, legyen áldott emléke!

AZ UNIVERSALIST LEADER, univerzalista szemléjének 1958. nov. számának vezetőcikke A túlélés ára címet viseli. Az alapgondolat a következő: a túlélés ára a béke, a béke ára a testvéri megértés.

A FULÖP SZIGETEKEN univerzalista egyházak működnek, a néger származású lakosság körében, számszerint mintegy 20, és nemrégiben újabbak keletkeztek Cebu és Mindanao szigetén is. Vezető papjuk — Rev. Quimada — a helyi lakosság soraiból került ki. Körükben fehér misszionáriusok nem dolgoznak. Nemrégiben látogatást tett náluk a japán univerzalista egyik papja, Rev. Toshio Yoshioka és élénk egyházi életükről adott számot jelentésében.

MILTON

Háromszázötven éve, 1608. december 9-én született John MILTON, Shakespeare után a legnagyobb angol költő.

Milton költészetének és prózájának minden sora önvallomás, egy forradalmi korszak eseményeinek vetülete egy rendkívül fogékony, egyre fejlődő, nagy erkölcsei és művészi egyéniség tudatában — írja munkásságát méltató tanulmányában Szenczi Miklós professor (Nagyvilág, 1958. dec.).

Legismertebb prózai művét, az *Areopagiticat*, a sajtószabadság védelmében az angol parlamenthez intézte. Az angol polgári forradalomban, azok közé tartozott, akik a feudalizmus megdöntéséért sikra szálltak, s így egyike az új világ előfutárainak. A *respublica* idején Milton, mint Cromwell kancelláriájának külügyi vezetője, szélestávlatú latin nyelvű védőirataival harcolt a forradalmat bemocskolni óhajtó királypárti külföldi rágalmak ellen.

A XVII. század nyelvén, a vallási reformáció fogalmaival küzd az új világért: teljes reformációt óhajt és a társadalmi boldogság kiteljesedése érdekében a vallási, polgári és családi szabadság szükségességét hirdeti. E téren együtt halad a puritánokkal, de teológiai nézeteiben messze túlnő rajtuk, amint ezt később még látni fogjuk.

A restauráció elnémítja Milton politikai szereplését és a megvakult költő a magányban leányának diktálja az egyik legszebb eposzt, az *Elveszett paradicsomot*, valamint az ennél is harcosabb gondolatokat tartalmazó *Sámson-t*. Milton azonban haladó meggyőződéséhez és teológiai nézeteihez ekkor is következetes marad, tudja, hogy a jelenben a jövőt építi, „az igazságért türt szenvedés erő, mely büszke győzelemre visz”.

Miltonra emlékezve meg kell említenünk, hogy ő egyike az angol unitarizmus előfutárainak. Ismeretes, hogy a közélettől történt felreállítás és megvakulása után, nemcsak epikai műveket, hanem prózát is írt. E prózai művét, mely egyben vallási köntösbe öltöztetett hitvallását tartalmazta, egyik barátjára bízta azzal, hogy az csak halála után jelenhet meg nyomtatásban. Milton, már eposzaiban jelentkező, de még csak homályosan fogalmazott gondolatai alapján, már a kortársak és az utókor is azzal vádolta, hogy ariánuszociniánus elveket vall. A puritanizmus még 1648-ban rendeletet adott ki a parlamenttel, mely a szociniánizmus követőit halálbüntetéssel sújtja. Ma már tudjuk, hogy azt a Paul Best nevű angol közéleti személyt, aki a forradalomban részt vett, de akit szociniánus nézetei miatt a parlament elé idéztek és börtönbe tetettek, Milton közbenjárására maga Cromwell bocsátotta szabadon. Az oxfordi Bodleian könyvtárban néhány éve angol unitárius kutatók megtalálták Best: *Mysteries Discovered* c. művének egyik példányát, melyre Milton kezeirésével van rávezetve néhány sor, mely teljesen azonos a később megtalált és sokáig lappangott miltoni mű Krisztusról szóló ariánus ízű tanításával.

Milton 1674-ben elhalt, barátja a kezeire bízott művet nem adta ki s az mintegy százötven éven át lappangott. 1823-ban egy véletlen folytán az egyik állami hivatal pincéjében megtalálják Milton „*De Doctrina Christiana*” c. latin nyelvű művének a kéziratát. Királyi parancsra az udvari káplán fordítja le ezt a munkát angol nyelvre, mely nagy szenzációt keltett. E mű világosan bizonyította azt, amit az *Elveszett paradicsom* már sejtetni engedett, hogy Milton teológiai nézeteiben meggyőződéses antitrinitárius, Jézusról szóló tanítása pedig ariánus. Az angol vallási világot ez a felfedezés igen meglepte. Több mint félszáz komoly teológiai tanulmány támadta az egy év híján másfél-száz éve halott nagy költő haladó gondolatait. Salisbury püspöke odáig ment, hogy a mű miltoni szerzőségét is kétségbe vonta, hogy Miltont az orthodox teológiai gondolkodás számára megmenthesse. Az ang-

liai unitáriusokon kívül kevesen voltak, akik a vita során védelmére keltek.

Milton e művében nem kora fennálló dogmatikai rendszerét kívánta megváltoztatni, hanem attól függetlenül, a szentírásban talált tanítás szellemében olyan gondolatokat fejteget a bibliai szövegkritika értelmezése alapján Istenről, Isten fiáról és a szentlélekről, melyek joggal mondhatók unitárius szelleműeknek. Wilbur, Gordon, Holt és a két McLachlan történészek megállapításai e vonatkozásban összhangzóak és egymást kiegészítik. Az említett mű tanulmányozói azt is megállapították, hogy Milton ismerte a XVI. századi nagy antitrinitáriusok, elsősorban Servetus és Ochino gondolatait.

Wilbur tudni véli, hogy Milton egykori cambridgei diaktársai közt erdélyiek, köztük unitáriusok is voltak. E feltételezést a magunk részéről semmivel sem tudnánk bizonyítani. Inkább valószínű azonban az, hogy az 1660-as évek derekán Londonban és vidékén hónapokig Henry Hedworth környezetében vendégeskedő és tanító Szentiváni Márkos Dániel, későbbi unitárius püspökünk találkozhatott Hedworth, Firmin vagy az oxfordi Knowles közvetítésével az örök sötétségben élő, de még mindig világosságot hirdető Miltonnal. Erdemes volna Szentiváni Márkos leveleit, írásait ilyen szempontból átnézni.

Az unitárius Miltonról a magyar unitáriusok is keveset tudtak, egy alkalmi jegyzeten kívül a Keresztény Magvető 77 kötetében önálló tanulmányt róla eddig senki sem írt. E rövid megemlékezés a mulasztottakból óhajtott valamit pótolni.

Ferencz József

Külföldi egyházi hírek

DR. HALL ALFRED az angol és a nemzetközi unitárius szövetségek egykori elnöke 1958. decemberében, magas életkorban, elhunyt. Neves prédikátor és jeles teológus volt, egyik könyve „Egy unitárius hitvilága” c. dr. Kis Elek püspökünk fordításában magyarul is megjelent. 1935. táján a romániai és magyarországi unitáriusokat is meglátogatta. Fia és két veje az angol unitárius lelkészek élgárdájához tartoznak. Emlekezetét mi is kegyelettel őrizzük.

DR. KUEBLER ERNEST az unitárius világszövetség új elnöke első újévi üdvözlésében a taggyűléseknek békés és boldog új esztendőöt kíván. Megállapítja, hogy a közelmúltban a tudományos fejlődés új mélységgel, új dimenziókkal növelte az ember kozmikus kapcsolataira vonatkozó ismereteinket. Egy új értelemben a tudomány bizonyára összehozza majd az emberiséget — írja — s a vallásnak is meg kell keresni tanal új kifejezési formáit, mivel ez a két, az isteni valóságához vezető ösvény nem tér el egymástól.

DR. GREELEY DANA MCLEAN, az amerikai unitárius társulat új elnökének ünnepélyes beiktatása eddigi gyűlékezésének, a bostoni Arlington templomban történt 1958. októberében. Az ünnepségen Emily Taft Douglas asszony, az unitáriusok ezévi moderátora, az ismert szenátor felesége és Hon. Lawrence H. Brooks a Legfelsőbb Bíróság bírása elnökölték. Az amerikai unitáriusok üdvözlésén kívül számos más egyház képviselője is jelen volt. Univerzalisták üdvözlését vezetőjük Philip R. Giles, egyetemes szuperintendens tolmácsolta.

HROMÁDKA PROFESSZOR látogatása a Szovjetunióban élő magyar református egyházaknál érdekes adatokat tár fel az ottani magyar református gyülekezetek életéről. 90 gyülekezetben mintegy 90 000 magyar református szabadon éli és gyakorolja hitét. Egyházi vezetőjük Gencsy püspök, akinek vezetésével az egyház tagjai azon munkálkodnak, hogy ezen a sokat szenvedett területen az együttműködés szellemét megteremtsek a különböző nyelven beszélő, de szocializmust építő népek között. A magyar református egyháznak jó baráti kapcsolatai vannak az oroszul beszélő kis baptista egyházzal is.

UNITÁRIUS ÉLET

Laptulajdonos a Magyarországi Unitárius Egyházkör
Felelős szerkesztő és kiadó: Pethő István.

Évi előfizetési díja 12 forint.

Budapest, IX., Hőgyes Endre utca 3.

Táv: 137—186. Csekk: 50 561.

2. sz. Nyomda Budapest. — Felelős: Bolgár Imre.

Dr. Kaplay Imréné
Budapest
XII. Torbágyi u. 2/c

